

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 STOCKHOLM

JT ./ riksåklagaren angående arbetsmiljöbrott

(Svea hovrätts dom den 16 april 2014 i mål B 7397-13)

Högsta domstolen har förordnat att riksåklagaren ska inkomma med svarsskrivelse i målet angående särskilt frågan om orsakssamband. Jag vill anföra följande.

Inställning

Jag bestrider ändring av hovrätts dom. Enligt min mening finns det inte skäl att meddela prövningstillstånd i målet.

Bakgrund

Hovrätts dom

Målet gäller en dödsolycka inom SSAB:s industriområde i Oxelösund i samband med F AB:s brytning av råjärn (s.k. hejningsarbete). Brytningen gick till på så sätt att en maskin, en s.k. materialhanterare, lyfte en tung järnkula som släpptes på en råjärnsbädd. Det råjärn som utvinns transporteras bort med en lastmaskin.

Vid olyckstillfället utfördes arbetet av två av bolagets anställda, TE och ST. TE förde materialhanteraren, medan ST arbetade i lastmaskinen. När TE släppte järnkulan på råjärnsbädden träffade ett metallstycke ST, som satt på förarplatsen i lastmaskinen. ST avled omedelbart.

Hovrätten har dömt JT för arbetsmiljöbrott och ålagt F AB företagsbot.

Hovrätten har funnit att JT, i sin egenskap av platschef på Fs avdelning för materialhantering, haft arbetsmiljöansvaret för det ifrågavarande arbetet.

Hovrätten har funnit utrett att någon skriftlig riskbedömning av den typ som krävs enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter inte förelegat vid tidpunkten för

olyckan. Enligt föreskrifterna ska arbetsgivaren, när ändringar av verksamheten planeras, bedöma om ändringarna medför risker för ohälsa eller olycksfall som kan behöva åtgärdas. Enligt hovrätten har den utökning av hejningsarbeten som förekommit, särskilt den utökning som skett strax före olyckan, utgjort en sådan ändring av verksamheten som borde ha föranlett arbetsgivaren att göra en förnyad bedömning av om de planerade ändringarna medförde risker för ohälsa eller olycksfall som kunde behöva åtgärdas.

Av arbetsmiljöverkets föreskrifter följer vidare att arbetsgivaren ska se till att arbetstagarnas kunskaper om arbetet och dess risker är tillräckliga för att förebygga ohälsa och olycksfall. Arbetsgivaren ska även tillse att det finns skriftliga instruktioner för arbetet när riskerna är allvarliga. Enligt hovrätten är det klarlagt att arbetet inneburit allvarliga risker och att det inte funnits några skriftliga instruktioner. Det har funnits en etablerad muntlig rutin för hejningsarbetet. Rutinen inbegrep att det var fråga om ensamarbete och att ingen annan än den som utförde hejningsarbetet skulle befinna sig inom det område där arbetet bedrevs. Kommunikation skulle också äga rum mellan föraren av maskinen som hejade och föraren av den lastmaskin som skulle föra bort det brutna råjärnet. När det gäller frågor om hur långt säkerhetsavstånd som skulle iakttas när hejningsarbetet utfördes ansåg hovrätten att uppgifterna varierat betydligt, vilket visade på behovet av skriftliga instruktioner.

Enligt arbetsmiljöverkets föreskrifter ska arbetsgivaren se till att arbetstagaren får god kännedom om de förhållanden under vilka arbetet bedrivs och att arbetstagaren upplyses om de risker som kan vara förbundna med arbetet. Enligt hovrätten var de inblandade i och för sig införstådda med att det kunde förekomma järnsplitter i samband med hejning. Hovrättens uppfattning var dock att det inte går att lämna närmare upplysningar om risker förenade med vissa arbetsuppgifter om det inte dessförinnan gjorts en gedigen riskbedömning.

När det gäller frågan om orsakssamband uttalar hovrätten att för att JT ska kunna dömas för arbetsmiljöbrott krävs att den oaktsamhet som ligger honom till last har föranlett STs död. Hovrätten konstaterar att det därvid måste göras en hypotetisk bedömning. Vidare uttalas, med hänvisning till rättsfallet NJA 2007 s. 369, att om det framstår som i hög grad sannolikt att effekten, STs död, skulle ha uteblivit om JT handlat som han borde ha gjort, får erforderligt samband anses föreligga.

Hovrätten uttalar att det ålegat JT att tillse att hejningsarbetet hade riskbedömts, att därefter utfärda tydliga och skriftliga instruktioner för arbetet till undvikande av att personer befinner sig i närheten av platsen där hejning av råjärn sker, samt att tillse att endast de som blivit upplysta om riskerna med arbetet fått utföra det.

Hovrätten konstaterar att åklagaren ansett att utgångspunkten för den hypotetiska bedömningen bör vara de skriftliga instruktioner som efter den tragiska händelsen utfärdats och som, enligt uppgift, grundar sig på en nu genomförd riskbedömning av hejningsarbetet. I dessa instruktioner föreskrivs bl.a. att endast en person (kranföraren) får närvara vid hejning med kula samt att ingången till platsen för arbetet ska spärras för trafik med en bom och en varningsskylt. Hovrätten fortsätter enligt följande.

Inledningsvis kan konstateras att dessa skriftliga instruktioner tillkommit sedan den riskbedömning som tidigare underlåtits genomförts. Vidare framstår instruktionerna som rimliga och torde i princip överensstämma med de instruktioner som den tidigare platschefen, BS, omvittnat gällde när arbetet med hejning av råjärn på galtgjutningsplatsen inleddes under år 2004. Det är därmed rimligt att anta att om en vederbörlig riskanalys hade gjorts före olyckstidpunkten skulle den ha utmynnat i samma säkerhetsinstruktioner för hejningsarbete på galtgjutningsplatsen som nu blivit fallet. Hovrätten instämmer således i åklagarens bedömning i denna del och anser alltså att den hypotetiska bedömningen ska utgå från de skriftliga instruktioner som gäller i dag för arbetsuppgiften.

Vid förhören med STs arbetskollegor har framkommit att han var en kunnig och erfaren maskinförare som arbetat mycket länge på arbetsplatsen. Inget har framkommit som tyder på att han vid arbetsuppgifternas utförande skulle vara riskbenägen eller bete sig omdömeslöst. TE har visserligen uppgett att ST möjligen kunde vara lite ”hårdare på gaspedalen” men den omständigheten kan enligt hovrättens mening inte ensam leda till slutsatsen att ST var vårdslös med sin egen eller andra kollegors säkerhet vid utförandet av sina arbetsuppgifter. Utgångspunkten får således vara att ST, om han instruerats om de säkerhetsrutiner som gällde för arbetet på galtgjutningsplatsen, också skulle ha åttlytt dessa.

Med nuvarande instruktioner skulle således ST, under den tid som TE utförde hejningsarbete, ha stått med sin lastmaskin utanför den bom som spärrar av ingången till galtgjutningsplatsen. Där skulle han ha avvaktat besked per kommunikationsradio från TE om när hejningsarbetet var klart och det därmed var tillåtet för ST att åka in på området. Under sådana förhållanden hade ST befunnit sig på ett betryggande avstånd från platsen där hejning bedrevs och han hade följaktligen inte heller träffats av kringflygande järnsplitter.

Eftersom det endast var TE och ST i tjänst den aktuella natten hade det knappast kunnat uppstå några missförstånd i kommunikationen dem emellan. Så vitt känt fanns det inte några andra personer inom området som använde kommunikationsradio vid samma tid. Om ST under dessa förhållanden ändå skulle ha kört in i galthagen under tid som hejning pågick skulle för övrigt TE rimligen inte ha kunnat undgå att märka detta. Särskilt inte som fordonens lampor var tända eftersom det var natt och därmed ganska snart skulle ha syntts om något annat fordon var i rörelse inne på galtgjutningsplatsen när hejning pågick. Hade TE upptäckt ett fordon inom området i strid med givna instruktioner hade han dessutom rimligen avbrutit hejningsarbetet för att inte riskera att skada någon.

Sammanfattningsvis är det således hovrättens uppfattning att det framstår som i hög grad sannolikt att STs död hade uteblivit om hejningsarbetet på galtgjutningsplatsen hade riskbedömts och tydliga skriftliga instruktioner därefter utformats samt kommit arbetstagarna till del. Under sådana förhållanden finns det ett

relevant samband mellan JTs underlåtenhet och STs död. Orsaksrequisitet är därmed uppfyllt.

Hovrätten dömde JT för arbetsmiljöbrott av normalgraden. I F AB:s verksamhet hade det således begåtts ett arbetsmiljöbrott av platschefen som haft ett särskilt ansvar för tillsyn och kontroll. Brottet var begånget i utövningen av näringsverksamhet. Hovrätten fann att förutsättningarna för åläggande av företagsbot var uppfyllda.

Överklagandena till Högsta domstolen

JT och F AB har i en gemensam framställning överklagat hovrättens dom och yrkat att Högsta domstolen ska befria JT från ansvar och undanröja den utdömda företagsboten.

I överklagandet uttalas att det i målet är visat att det funnits en etablerad säkerhetsrutin för det aktuella arbetsmomentet och att denna rutin varit känd av alla arbetstagare, inklusive TE och ST. Den brist som har förelegat är att säkerhetsrutinen inte varit skriftligen dokumenterad samt att den riskbedömning, som tingsrätten funnit har genomförts, inte har upprättats skriftligt. JT och F AB har bedrivit ett väl fungerande systematiskt arbetsmiljöarbete. Det har funnits rutiner för att fånga upp avvikelser och risker i verksamheten. Sådana risker har detekterats och åtgärdats. Det har inte förekommit några incidenter eller rapporter i anslutning till hejningsarbetet.

När det gäller frågan om orsakssamband hävdar JT och F AB att det har avgörande betydelse att de berörda arbetstagarna kände till regeln om säkerhetsavstånd, att regeln om säkerhetsavstånd i och för sig har varit tillräcklig för att förhindra olyckan samt att det inte funnits några rapporter om incidenter vid arbetsmomentet hejning. Med hänsyn till dessa förhållanden har JT haft fog för att utgå från att hejningsarbetet skulle utföras på ett korrekt sätt.

Vidare har ett flertal faroreducerande åtgärder vidtagits. Den berörda personalen är utbildad på maskinernas hantering samt allmänt avseende bolagets verksamhet. Det har fastställts en säkerhetsrutin som i och för sig varit tillräcklig för att förhindra olyckan, om den följts. Dessutom har det funnits kompetenta arbetsledare med uppgift att ta ut lämpliga personer i arbete och i mån av behov lämna särskilda instruktioner. Enligt JT och F AB har därmed de mest centrala faroreducerande åtgärderna vidtagits varför det överhuvudtaget är svårt att se att avsaknaden av en skriftlig instruktion skulle kunna tänkas ha någon betydelse.

JT och F AB anser att hovrätten på löst redovisade sannolikhetsantaganden som inte är erfarenhetsbaserade har slutit sig till att just skriftlighetskravet skulle ha haft en avgörande betydelse. Hovrätten har därvid tagit fasta på den skriftliga rutinen som dokumenterats efter olyckan. Enligt JT och F AB är den nya skriftliga rutinen kvalitativt densamma som den muntliga säkerhetsrutin

som gällt. Vad som skett är att säkerhetsavståndet utökats till drygt 100 meter genom att det anges att andra fordon och personer ska befinna sig utanför bommen.

Enligt JT och F AB är det uppseendeväckande att ta den nya skriftliga säkerhetsrutinen som införts efter olyckan som måttstock vid en hypotetisk bedömning. Ett sådant synsätt leder till en mycket sträng bedömning av såväl orsaksamband som oaksamhet. Det är alldeles självklart att ett företag efter att en olycka inträffat inför nya, förstärka, rutiner. Detta betyder inte att de tidigare rutinerna varit otillräckliga, utan just det faktum att en olycka inträffat gör att man vill vara extra mycket på den säkra sidan.

JT och F AB uttalar att hovrätten har lagt avgörande vikt vid Arbetsmiljöverkets föreskrifter om ett systematiskt arbetsmiljöarbete, enligt vilka en skriftlig riskbedömning ska göras och tydliga skriftliga instruktioner för arbetsmomenten utfärdas. Föreskrifterna har emellertid inte någon konkret relevans för en olycka, utan anvisar endast en metodik för hur arbetsgivaren ska gå till väga för att ta fram instruktioner. Enligt JT och F AB innebär hovrättens synsätt att om ett företag brister i metodik, genom att inte följa de aktuella föreskrifterna, så inträder ett närmast strikt ansvar för en inträffad olycka. Det har då ingen betydelse om den etablerade säkerhetsregel som funnits varit adekvat, personalen utbildats i rutinerna och personalen faktiskt känt till regelverket.

Enligt JT och F AB framstår det som tydligt att hovrätten har tagit Högsta domstolens uttalanden i NJA 2007 s. 369 till intäkt för en skärpt tillämpning. Deras uppfattning är emellertid att det av andra rättsfall (NJA 2004 s. 80 och NJA 1985 s. 529) följer att det inte föreligger något strikt ansvar för arbetsgivaren. Det mera nyanserade synsätt som redovisas i dessa domar utgör fortfarande gällande rätt. Utifrån vad som sägs i dessa domar bör JT frikännas från ansvar och F AB befrias från skyldigheten att utge företagsbot.

När det gäller skälen för prövningstillstånd uttalar JT och F AB att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen prövar deras överklaganden. Klagandena uppger att frågan om orsakande genom underlåtenhet efter NJA 2007 s. 369 fått stor aktualitet genom Högsta domstolens avgöranden NJA 2013 s. 145 och NJA 2014 s. 272. Vidare uttalas att det i det nu aktuella fallet är fråga om konkurrerande underlåtenheter. Förutom den underlåtenhet som kan läggas JT till last har arbetsledarna underlåtit att på rätt sätt leda och fördela arbetet och de berörda arbetstagarna har underlåtit att följa de säkerhetsrutiner som för arbetet som de känt till. Vilken betydelse har det? Klagandena konstaterar att åklagaren i gärningsbeskrivningen inte angett vilken konkret faroreducerande åtgärd som JT skulle ha vidtagit, utan endast hänvisat till Arbetsmiljöverkets föreskrifter. Detta sätt att utforma gärningsbeskrivningar har sedan flera år blivit regel vid talan om arbetsmiljöbrott.

Den rättsliga regleringen

Arbetsmiljöbrottet

I 3 kap. 10 § brottsbalken stadgas att om brott enligt 7–9 §§ har begåtts genom att någon uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosatt vad som i enlighet med arbetsmiljölagen (1977:1160) ålegat honom till förebyggande av ohälsa eller olycksfall, ska dömas för arbetsmiljöbrott.

Av förarbetena till bestämmelsen framgår att begreppet ”i enlighet med arbetsmiljölagen” innebär att inte bara arbetsmiljölagen avses utan också den därtill anslutna arbetsmiljöförordningen (1977:1166) och föreskrifter som har utfärdats av arbetarskyddsstyrelsen med stöd av lagen och förordningen (se prop. 1990/91:140, s. 129). Det kan noteras att Arbetarskyddsstyrelsen och Yrkesinspektionen gick samman år 2001 då den nya myndigheten Arbetsmiljöverket bildades.

I propositionen uttalas också att gärningsmannen, vad gäller vållande till annans död och vållande till kroppsskada eller sjukdom, ska ha varit oaktsam i förhållande till effekten. Det subjektiva rekvisitet avser åsidosättandet av skyldigheterna när det gäller arbetsmiljön. Det ska också finnas ett samband mellan åsidosättandet och den inträffade effekten. Vidare uttalas att ett åsidosättande av skyldigheten att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetsmiljön vanligtvis inte sker genom ett aktivt handlande utan genom en underlåtenhet att vidta de åtgärder man är skyldig att göra enligt arbetsmiljöbestämmelserna (se a. prop., s. 129 f.).

Enligt 3 kap. 7 § brottsbalken döms den som av oaktsamhet orsakar annans död för vållande till annans död till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

För att någon ska kunna fällas till ansvar för vållande till annans död är det inte tillräckligt att hans gärning har orsakat döden och att gärningen var oaktsam. Det krävs att gärningen var oaktsam i förhållande just till den dödliga utgången. Om gärningsmannen visserligen har handlat oaktsamt och genom sin handling har orsakat offrets död, men hans oaktsamhet saknade relevans för denna effekt, ska han inte dömas för vållande till annans död. Om gärningsmannen inte hade anledning att ta risken för den inträffade effekten (alltså döden) i beräkning, ska han inte heller dömas för vållande av denna, även om han har handlat oaktsamt och genom sin handling har orsakat effekten. Den oaktsamhet som förutsätts för straffansvar ska i viss mån avgöras utgående från det sammanhang vari den relevanta gärningen har begåtts. När där talas om oaktsamhet bör med detta inte förstås vilken som helst avvikelse från det riktiga, det helt aktsamma, beteendet. Vad som avses är en avvikelse som är tillräckligt stor för att i det sammanhang vari ordet förekommer göra beteckningen oakt-

sam befogad (se Berggren m.fl., Brottsbalken [version den 1 januari 2014, Zeteo], kommentaren till 3 kap. 7 § under rubriken Den brottsliga handlingen).

Doktrinen om orsakande genom underlåtenhet

Ivar Strahl konstaterar att vid prövning av frågan, om en underlåtenhet varit relevant för en effekt och därigenom uppfyllt ett orsaksrekvisit, har man, liksom när fråga är huruvida rekvisitet är uppfyllt genom handling, att utgå från den kännedom man har om lagarna för det reala skeendet. Men vid prövningen huruvida någon har genom handling orsakat en effekt, eliminerar man handlingen för att se om effekten även i så fall hade inträffat, medan man för att bedöma en underlåtenhets relevans företager en substitution. Man föreställer sig i det senare fallet, i stället för vad som i verkligheten ägt rum, att den underlåtna handlingen företagits. Visar denna substitution, att effekten skulle ha uteblivit, är underlåtenheten relevant för effekten. Den relevanta underlåtenheten är på det sättet en nödvändig betingelse för effekten, att effekten skulle ha uteblivit om handlingen företagits (se Strahl, Allmän straffrätt i vad angår brotten, 1976, s. 315).

Strahl uttalar vidare att frågan om bevisning angående underlåtenhetens relevans för effekten är mera besvärande än frågan om bevisning angående orsakande av effekt genom handling. Enligt Strahl kan det tyckas att ansvar inte borde inträda för underlåtenhet att avvärja en effekt såvida det inte ter sig så gott som säkert att effekten skulle ha uteblivit om den underlåtna handlingen företagits. Frågan om underlåtenhetens relevans är en fråga om orsaksrekvisitet är uppfyllt, och en sådan fråga borde, kan man tycka, inte få besvaras jakande utan full bevisning. Blotta möjligheten, att effekten skulle ha inträffat även om handlingen företagits, skulle då frita den underlåtande från ansvar. Strahl hävdar dock att ett så strängt beviskrav inte kan uppställas eller, med andra ord, så mild kan man inte vara mot den underlåtande. Rättsskipningen står här inför ett problem, som har motsvarighet vid bedömningen av relevansen av culpa när någon har orsakat en effekt genom oaktsam handling. Att såväl culpa som underlåtenhet är avvikelse från något som bort göras medför en likhet i frågeställningen. Strahl uttalar vidare följande (se a.a., s. 317 ff.)

Också så är likheten mellan frågan om relevans av culpa och frågan om relevans av underlåtenhet påfallande som den tilltalade i båda fallen stått inför ett val och valt fel. Vad som lägges en underlåtande till last är ju, att han inte valt att handla fastän han bort göra detta. Vad som faktiskt ägt rum, inklusive situationen när den underlåtna handlingen skulle ha företagits, måste styrkas på vanligt sätt. I detta avseende får domstolen inte nöja sig med antagande byggt på sannolikhet mer än annars vid bevisprövning. Det är endast i frågan, hur det skulle ha gått om den underlåtna handlingen företagits, som domstolen torde äga finna en höggradig sannolikhet vara tillräcklig. Hur höggradig sannolikheten av att effekten skulle ha uteblivit måste vara för att underlåtenheten skall anses relevant är mycket tvivelaktigt. Kanske växlar den efter förhållandenas beskaffenhet och vad målet gäller. Att utdöma skadestånd möter i allmänhet mindre betänkligheter än att ådöma brottspåföljd.

Att försiktighetsmått eller skyddsanordning har föreskrivits kan måhända ge fog för att, när omständigheterna ej föranleder annat, anse dem effektiva, så att underlåtenheten att vidtaga dem ger stöd för att anse att effekten med tillräcklig sannolikhet skulle ha uteblivit om de vidtagits. Detsamma kan kanske sägas om försiktighetsmått och skyddsanordningar som anses erforderliga.

Asp/Ulväng/Jareborg framhåller att det inom straffrätten endast i vissa speciella fall uppstår problem att avgöra om kausalitetskravet överhuvudtaget är uppfyllt. Ett sådant fall gäller orsakande genom underlåtenhet. Enligt författarna är det visserligen i en mening riktigt att en underlåtenhet inte orsakar resultaten (tänker man bort personen helt hade den negativa händelsen inträffat ändå). Men detta anges sakna betydelse för frågan, när det är berättigat att hålla en person ansvarig för vad som inträffat. Detta eftersom det straffrättsliga orsaksbegreppet kan sägas vara socialt, dvs. det är konstruerat och avgränsat för att fylla ett behov i en samhällelig kontext. Man kan uttrycka det så att när mänskligt agerande står i förgrunden är orsaksbegreppet ett socialt begrepp, inte ett naturvetenskapligt. Enligt författarna krävs det, för att man ska kunna säga att en underlåtenhet orsakar något i denna sociala mening, att man kan påstå att den underlåtna handlingen skulle ha förhindrat följdens inträde, dvs. vid vållande av kroppsskada förutsätts att den underlåtna handlingen skulle ha förhindrat kroppsskadan. Kausaliteten utgör huvudsakligen ett bevisproblem: i vissa speciella fall är det helt enkelt svårt att visa att en gärning står i en orsakrelation till en viss följd. I de övriga fallen utgör kausalitetsfrågan inte något egentligt problem för straffrätten (se Asp/Ulväng/Jareborg, Kriminalrättens grunder, 2 uppl., 2013, s. 79 ff.).

Roberth Nordh konstaterar att en part i civilprocessen inte sällan åtnjuter en bevislättning när det är fråga om svårutredda förhållanden. Ett lägre beviskrav anges vara särskilt vanligt beträffande svårutredda orsakssamband. I brottmål synes utgångspunkten däremot vara att svårigheter att få fram utredning tillräcklig för att den tilltalades skuld ska anses ställd utom rimligt tvivel inte i sig anses motivera en bevislättning. När prövningen av ett orsakssamband kräver hypotetiska antaganden har Högsta domstolen emellertid medgett en generell lättning av åklagarens bevisbörda, vilket framgår av rättsfallet NJA 2007 s. 369. I det rättsfallet uttalade Högsta domstolen att om det framstår som i hög grad sannolikt att effekten skulle ha uteblivit om den tilltalade hade handlat som han bort, får erforderligt orsakssamband anses föreligga. Nordh uttalar vidare följande (Nordh, Bevisrätt B, 2011, s. 58 f.).

Vad Högsta domstolen menat med uttrycket ”hög grad sannolikt” är inte alldeles enkelt att säga. Jag tror dock inte att man kan nöja sig med en så låg sannolikhetsgrad som motsvarar begreppet ”sannolikt” på tidigare redovisad bevisstege. I ljuset av de ändamål som det höga beviskravet i brottmål ska värna om och Högsta domstolens allmänna obenägenhet att sänka beviskravet på grund av svårutredda förhållanden är det mer rimligt att tänka sig att ”hög grad sannolikt” motsvarar ett beviskrav i området mellan ”styrkt/visat och uppenbart”. Oftast blir

det fråga om att jämföra det verkliga händelseförloppet med vad som hade inträffat om den tilltalade i stället hade agerat utifrån vissa givna normer. Man får väl då anta att utfallet blivit det som man i de allra flesta fall har anledning att förvänta sig, om det inte finns någon omständighet som föranleder annat.

Sammanfattningsvis kan sägas att de särskilda bevisproblem som ofta uppkommer vid bedömning av om det föreligger ett ansvarsgrundande orsakssamband mellan en straffbar gärning och en viss effekt normalt inte återverkar på åklagarens beviskyldighet. Om emellertid orsakssambandet förutsätter antaganden om hypotetiska händelseutvecklingar, är det tillräckligt för att orsakssamband ska anses föreligga att domstolen kan konstatera att utfallet i de allra flesta fall blivit ett annat om den tilltalade hade handlat på det sätt som man kunnat kräva av honom eller henne.

Praxis

I NJA 1985 s. 529 hade hovrätten dömt en elmontör för allmänfarlig vårdslöshet bestående i att under ett installationsarbete genom felkoppling och underlåten kontroll av arbetet förorsakat att ett antal nötkreatur förolyckats. Målet i Högsta domstolen gällde frågan om den ansvariga elinstallatören gjort sig skyldig till allmänfarlig vårdslöshet genom att inte utöva det överinseende över montörens arbete som krävts samt genom att inte tillse att anläggningen inte togs i bruk innan den kontrollerats. Högsta domstolen fann att felkopplingen och spänningssättningen hade vållat, eller framkallat fara för sådan ofärd som avses i bestämmelsen om framkallande av fara för annan. Högsta domstolen fann vidare att det uppkommit konkret fara för annans liv och hälsa och för omfattande förstörelse av annans egendom. Slutligen prövades om elinstallatören förfarit oaktsamt. Utgångspunkten var därvid att elinstallatörens engagemang skulle ställas i relation till montörens yrkeskunskaper och färdigheter för det aktuella arbetet. Enligt Högsta domstolen kunde det förhållandet att installatören, efter att själv ha deltagit i planeringen och satt sig in i den konkreta uppgiften, utan ytterligare överinseende överlämnat arbetet till arbetsledaren och arbetslaget under angivna förhållanden inte läggas honom till last som försummelse. Högsta domstolen fann vidare att installatören inte kunnat avstå från att själv ge instruktioner om kontrollen av anläggningen. Han hade emellertid personligen hållit sammankomster med montörerna, bl.a. den i målet aktuella, i säkerhetsfrågor och därvid påpekat att den angivna kontrollen skulle göras och fortlöpande sett till att den behövliga kontrollutrustningen medförts till arbetsplatserna. Enligt Högsta domstolen var utrustningen okomplicerad och det kunde tas för givet att montören var fullt kompetent att använda den. Installatören ansågs också ha haft fog för sin tillit till arbetsledaren när det gällde tillsynen i säkerhetskänseende. Han fick därmed anses ha uppfyllt vad som ålegat honom också i fråga om kontrollen av det utförda arbetet. Inte heller i detta hänseende ansåg Högsta domstolen att installatören hade varit oaktsam.

Rättsfallet NJA 1991 s. 247 gällde en dödsolycka i en betongfabrik. En arbetare hade klämts till döds av en transportvagn på vilken säkerhetsanordningarna var ur funktion. Hovrätten hade dömt en förman för vållande till annans död på

grund av att han underlåtit att ingripa i anledning av en brist i säkerhetsanordningen och att han underlåtit att företa erforderlig tillsyn och kontroll av säkerhetsanordningarna. I Högsta domstolen vidgick förmannen att det förelåg adekvat kausalitet mellan arbetarens död och avsaknaden av en säkerhetsbygel på transportvagnen. Högsta domstolen uttalade att för att en underlåtenhet att vidta en viss åtgärd ska vara straffbar krävs att underlåtenheten ter sig lika straffvärd som orsakande genom handling. Vidare uttalades att så kan vara fallet om det finns en uttrycklig skyldighet för den underlåtande att ingripa, till exempel på grund av en arbetsgivares skyldighet att förebygga olycksfall enligt arbetsmiljölagen. Högsta domstolen konstaterade att frågan i målet var om förmannen haft en skyldighet att övervaka och kontrollera skyddsanordningarna och att ingripa med anledning av fel eller bristfälligheter i dessa. Enligt vad som framkommit i målet hade det inte skett någon uttrycklig delegering av arbetsmiljöansvaret till förmannen. Enligt Högsta domstolen hade han ändå som förman en skyldighet att ge nödvändiga instruktioner om arbetet och att ingripa vid kännedom om att skyddsföreskrifter har åsidosatts eller om att fel eller bristfälligheter förelegat i skyddsanordningarna. Högsta domstolen fann att förmannen inte kunde anses ha brustit i sitt ansvar som förman genom att inte närmare övervaka arbetet. Betongarbetaren var kvalificerad och rutinerad, hade tidigare utfört motsvarande arbete och kände väl till transportvagnens funktion och de risker som var förenade med den. Högsta domstolen fann vidare att det inte var visat att förmannen lagt märke till eller på annat sätt fått kännedom om den aktuella säkerhetsbristen. I avsaknad av särskilda instruktioner kunde det inte heller anses ha ålegat honom att fortlöpande kontrollera att säkerhetsanordningarna fungerade. Åtalet mot förmannen ogillades därför.

I NJA 2004 s. 80 hade en grundskoleelev skadat sin ena hand i en bockningsmaskin under en lektion i en gymnasieskolas lokaler. I målet påstods att gymnasieskolans rektor, som haft ett arbetsmiljöansvar för eleven, gjort sig skyldig till arbetsmiljöbrott genom att underlåta att göra en riskinventering och riskbedömning, samt genom att inte förvissa sig om att läraren haft tillräcklig utbildning och kunskap för att ta emot minderåriga elever. Högsta domstolen fann att en orsak till olyckan fick anses ha varit att två elever fick arbeta samtidigt vid den i sig farliga bockningsmaskinen. Rektorn hade blivit fast förordnad som rektor vid skolan endast några månader före olyckan. Under sin första tid som rektor hade hon granskat de styrplaner som fanns och då noterat att det fanns en aktuell arbetsmiljöplan. Högsta domstolen konstaterade att det ligger i sakens natur att arbetsmaskiner kan vara farliga vid olämplig eller felaktig användning. Men det fanns inte några tecken på att säkerhetshöjande åtgärder behövde vidtas just beträffande bockningsmaskinen; maskinen hade använts av elever under många år utan några olyckstillbud. Rektorn ansågs dessutom ha haft fog för att anta att maskinen under en erfaren yrkeslärares ledning skulle användas på ett betryggande sätt. Det kunde därför inte anses styrkt att rektorn hade gjort sig skyldig till en sådan oaktsamhet som borde föranleda ansvar.

I NJA 2007 s. 369 hade en olycka inträffat i samband med lossning av last från ett fartyg. En stuveriarbetare klämdes till döds i fartygets lastrum av skopan till en lyftkran. Frågan i målet var i första hand om den verkställande direktören för hamnbolaget gjort sig skyldig till arbetsmiljöbrott. Högsta domstolen konstaterade att de skyldigheter avseende arbetsmiljön en arbetsgivare har enligt arbetsmiljölagen konkretiseras genom Arbetsmiljöverkets föreskrifter (AFS 2001:1) om systematiskt arbetsmiljöarbete jämte kommentarer och verkets föreskrifter (AFS 2001:9) om hamnarbete. I 12 § första stycket i AFS 2001:9 föreskrivs bl.a. att det skall finnas en signalman för varje lyftanordning där någon vistas inom lyftanordningens arbetsområde om inte uppsikt över arbetsområdet kan uppnås på annat sätt.

Högsta domstolen uttalade vidare följande.

Någon signalman var inte utsedd då K.B. omkom. Uppsikten över arbetsområdet hade inte tillgodosetts på något annat sätt. Som ansvarig för arbetsmiljön ankom det på K.A. att se till att det fanns tillfredsställande rutiner för utseende av signalman och instruktioner gällande arbetarnas tillträde till lastrummet under pågående lossning. K.A. har, såsom hovrätten funnit, av oaktsamhet inte fullgjort denna skyldighet.

För straffrättsligt ansvar krävs att den oaktsamhet som ligger K.A. till last föranlett K.B:s död. (Om orsakssamband vid underlåtenhet, se t.ex. Strahl, Allmän straffrätt i vad angår brotten, 1976, s. 66 f. och 314 ff., Agge-Thornstedt, Straffrättens allmänna del, 4 uppl. 1984, s. 76 f. och Jareborg, Allmän kriminalrätt, 2001, s. 157 och 226 ff.).

När fråga uppkommer om huruvida en underlåtenhet orsakat en viss effekt, måste bedömningen bli hypotetisk. Om det därvid framstår som i hög grad sannolikt att effekten skulle ha uteblivit om den tilltalade hade handlat som han bort, får erforderligt orsakssamband anses föreligga.

I förevarande fall måste det antas att, om en kompetent signalman hade utsetts, denne skulle ha sagt till K.B. att inte uppehålla sig i lastutrymmet på den plats dit skopan kom att nå och att, om K.B. inte hade följt uppmaningen, signalmannen skulle ha avbrutit arbetet med kranen. Det finns därför ett relevant samband mellan K.A:s underlåtenhet och K.B:s död. Orsaksrekvisitet är därmed uppfyllt.

Av vad som nu sagts följer att K.A. skall dömas för arbetsmiljöbrott.

NJA 2013 s. 145 gällde skadeståndstalan mot en kommun. En 13-årig flicka, som tidigare anlagt bränder, var omhändertagen för vård med stöd av lagen om vård av unga (LVU). Medan hon tillfälligt var placerad hos sin mamma anlade hon en omfattande brand. Enligt Högsta domstolen kunde placeringsbeslutet inte i sig medföra skadeståndsansvar mot dem som drabbades av branden. Sedan ett barn har omhändertagits med stöd av LVU har socialnämnden ett ansvar för uppsikten över barnet, även om vården uppdragits åt någon annan. Högsta domstolen uttalade att det vid underlåtenhetsansvar krävs att den skadelidande anger ett aktivt handlande som den som enligt honom ansvarar för ska-

dan borde ha utfört. I fråga om ansvaret för ett aktivt handlande är sambandet mellan en faktisk handling och en inträffad skadegörande effekt det avgörande, medan det i underlåtenhetsfallen ska ske en jämförelse mellan en tänkt handling och dess möjliga men inte inträffade skadeförhindrande effekt. Denna svårighet bör medföra vissa bevislättnader för den skadelidande. Högsta domstolen kommer fram till att i stället för att den skadelidande har att visa ett handlande som skulle ha förhindrat skadan och att det var oaktsamt att inte handla så, har han att visa endast vad som var ett möjligt och lämpligt farereducerande handlande. I att handlandet är lämpligt ligger då i regel att det är oaktsamt att inte handla så, vilket leder till att frågorna om kausalitet och oaktsamhet överlappar. Hur stor den skadelidandes bevislättnad ska vara beror på omständigheterna, i vissa fall kan det rent av vara så att bevisbördan kastas om. Enligt Högsta domstolen tillät utredningen i målet inte slutsatsen att det kunde åstadkommas en uppsikt över flickan som på ett påtagligt sätt skulle ha motverkat faran för att flickan anlade nya bränder. Inte heller gick det att dra slutsatsen att en sådan uppsikt inte var möjlig. Högsta domstolen ansåg att den väsentligaste anledningen till oklarheten i utredningen var att socialnämnden inte på ett kontrollerbart sätt hade gjort en adekvat utvärdering av faresituationen och av hur risken för skada kunde motverkas. Kommunen skulle därför ha den bevismässiga nackdelen av osäkerheten om vad som var möjligt att göra. Bedömningen av om ansvarsförutsättningar förelåg grundades därför på att det skulle ha varit möjligt att med en lämplig uppsikt påtagligt motverka den fara som förelåg. Följden av bevisvärderingen blev att de ansvarsförutsättningar som ligger i kraven på oaktsamhet och kausalitet var uppfyllda. Kravet på adekvans ansågs uppfyllt genom att den inträffade branden inte var en osannolik konsekvens av den bristande uppsikten.

NJA 2014 s. 272 gällde skadeståndstalan mot en revisionsbyrå på grund av brister i revisionen av ett bolags årsredovisning. Käranden hävdade att felaktigheter i årsredovisningen medfört att bolagets värde framstod som alltför positivt. Felaktigheterna hade lagts till grund för ett köp av bolaget, vilket lett till skada. Högsta domstolen uttalade att för att en befogad tillit till en årsredovisning som är oriktig ska medföra skadeståndsansvar på grund av oaktsam revision krävs det ett orsakssamband mellan oaktsamheten och den påstådda skadan. Därvid bör prövningen i regel göras med utgångspunkt i vad som skulle ha hänt om årsredovisningen hade varit riktig, och inte i vad som skulle ha hänt om årsredovisningen hade varit oförändrat felaktig men revisorn i sin revisionsberättelse hade anmärkt mot bristerna. Enligt Högsta domstolen är ett grundläggande kausalitetskrav att den oriktiga informationen i årsredovisningen typiskt sett kan anses ha varit relevant för affärsbeslutet på så sätt att om årsredovisningen hade haft det innehåll som den borde ha haft så skulle det ha motiverat att ett annat handlande allvarligt hade övervägts. Skadebedömningen ska i allmänhet inte grundas på beslutsfattarens påstående om vad som skulle ha hänt om årsredovisningen hade varit riktig. Den ska i stället göras på grundval av ett hypotetiskt händelseförlopp som typiskt sett framstår som närlig-

gande och rimligt. Om flera händelseförlopp är möjliga ska det mest sannolika väljas.

Om arbetsmiljölagen och Arbetsmiljöverkets föreskrifter

Den centrala författningen på arbetsmiljöns område är arbetsmiljölagen (1977:1160). Enligt 1 kap. 1 § är lagens ändamål att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet samt att även i övrigt uppnå en god arbetsmiljö. Av 2 kap. 2 § följer att arbetet ska planläggas och anordnas så, att det kan utföras i en sund och säker miljö. Vidare framgår av 2 kap. 4 § andra stycket att betryggande skyddsåtgärder ska vidtas mot skada genom fall, ras, brand, explosion, elektrisk ström eller liknande. Enligt 2 kap. 5 § ska maskiner, redskap och andra tekniska anordningar vara så beskaffade och placerade och brukas på sådant sätt, att betryggande säkerhet ges mot ohälsa och olycksfall.

Enligt 3 kap. 2 § ska arbetsgivaren vidta alla åtgärder som behövs för att förebygga att arbetstagaren utsätts för ohälsa eller olycksfall. En utgångspunkt ska därvid vara att allt sådant som kan leda till ohälsa eller olycksfall ska ändras eller ersättas så att risken för ohälsa eller olycksfall undanröjs.

Tommy Iseskog uttalar att ”vidta alla åtgärder som behövs” inte innebär att arbetsgivaren alltid har brutit mot sina skyldigheter om eller när en olycka inträffar. Med formuleringen avses att arbetsgivaren ska agera som en normalt aktsam och seriös arbetsgivare borde agera. Lagtextens uttryck ”vidta alla åtgärder som behövs” kan därför översättas med ”vidta alla rimliga åtgärder”. Detta innebär att arbetsgivaren är skyldig att bl.a. följa de föreskrifter som utfärdats av Arbetsmiljöverket och att bedriva ett eget arbete för att göra arbetsmiljön så säker som möjligt. I detta ligger att arbetsgivaren ska utöva tillsyn och vidta de ytterligare åtgärder som han kan känna till och som är ekonomiskt möjliga att genomföra. Iseskog konstaterar att de allra flesta av Arbetsmiljöverkets föreskrifter inte är direkt straffsanktionerade; de är i stället bindande. Det faktum att föreskriften inte är direkt straffsanktionerad betyder givetvis inte att arbetsgivaren kan nonchalera föreskriften. Det är enligt Iseskog oerhört viktigt att lägga märke till att dessa bindande föreskrifter är en naturlig del av arbetsgivarens skyldigheter enligt 3 kap. 2 § arbetsmiljölagen. Detta betyder rent praktiskt att, om en olycka inträffar och det visar sig att arbetsgivaren inte har följt en av Arbetsmiljöverket utfärdad föreskrift, arbetsgivaren inte med någon framgång kan hävda att han har vidtagit alla rimliga åtgärder för att undvika olyckan. Om det då kan bevisas, att det är arbetsgivarens fel (underlåtenhet att följa föreskriften) som har orsakat olyckan, kan arbetsgivaren straffas. På detta sätt blir i praktiken också den föreskrift som inte är direkt straffsanktionerad eller sanktionsavgiftsbelagd oerhört viktig för arbetsgivaren. Enligt Iseskog är den mest uppmärksammade av alla bindande föreskrifter den föreskrift som behandlar systematiskt arbetsmiljöarbete. Den klargör arbetsgivarens skyldigheter att utforma och utöva kvalitetssäkring av arbetsmiljön och

arbetsmiljöarbetet (se Iseskog, Arbetsmiljöansvar, [version till och med januari 2010, 11 uppl., Zeteo], avsnitten 4.1 och 4.2.2).

Av 3 kap. 2 a § första stycket följer att arbetsgivaren ska systematiskt planera, leda och kontrollera verksamheten på ett sätt som leder till att arbetsmiljön uppfyller föreskrivna krav på en god arbetsmiljö. Han ska utreda arbetsskador, fortlöpande undersöka riskerna i verksamheten och vidta de åtgärder som föranleds av detta. Åtgärder som inte kan vidtas omedelbart ska tidsplaneras. Enligt paragrafens andra stycke ska arbetsgivaren i den utsträckning verksamheten kräver dokumentera arbetsmiljön och arbetet med denna. Handlingsplaner ska därvid upprättas. Bestämmelsen infördes i början av 1990-talet och motive- rades med att en förutsättning för ett bra arbetsmiljöarbete är att arbetsgivaren fullgör sitt undersökningsansvar; det krävs att denne fortlöpande undersöker riskerna och bristerna i verksamheten. Syftet med arbetsgivarens dokumentat- ionsskyldighet angavs vara att ge ökad tyngd åt internkontrollen och att under- lätta arbetet för alla som medverkar i arbetsmiljöarbetet, t.ex. företags- och arbetsledning, arbetstagare, skyddsombud och specialister (se prop. 1990/91:140, s. 40 f.).

I 3 kap. 3 § stadgas att arbetsgivaren ska se till att arbetstagaren får god känne- dom om de förhållanden, under vilka arbetet bedrivs, och att arbetstagaren upp- lyses om de risker som kan vara förbundna med arbetet. Arbetsgivaren ska förvissa sig om att arbetstagaren har den utbildning som behövs och vet vad han har att iaktta för att undgå riskerna i arbetet. Slutligen ska arbetsgivaren se till att endast arbetstagare som har fått tillräckliga instruktioner får tillträde till områden där det finns en påtaglig risk för ohälsa eller olycksfall

Enligt 4 kap. 10 § får regeringen eller den myndighet som regeringen bestäm- mer meddela de ytterligare föreskrifter om arbetsmiljöns beskaffenhet och om allmänna skyldigheter i fråga om arbetsmiljön som behövs för att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet. I 18 § första stycket 6 arbetsmiljöförordningen (1977:1166) bemyndigas Arbetsmiljöverket att meddela föreskrifter enligt 4 kap 10 § arbetsmiljölagen.

Arbetsmiljöverket har genom AFS 2001:1 meddelat föreskrifter om systema- tiskt arbetsmiljöarbete. I 2 § definieras systematiskt arbetsmiljöarbete som ar- betsgivarens arbete med att undersöka, genomföra och följa upp verksamheten på ett sådant sätt att ohälsa och olycksfall i arbetet förebyggs och en tillfreds- ställande arbetsmiljö uppnås.

Enligt 7 § i föreskrifterna ska arbetsgivaren se till att arbetstagarnas kunskaper om arbetet och riskerna i arbetet är tillräckliga för att ohälsa och olycksfall skall förebyggas och en tillfredsställande arbetsmiljö uppnås. Dessutom ska det, när riskerna i arbetet är allvarliga, finnas skriftliga instruktioner för arbetet.

Av 8§ följer att arbetsgivaren regelbundet ska undersöka arbetsförhållandena och bedöma riskerna för att någon kan komma att drabbas av ohälsa eller olycksfall i arbetet. När ändringar i verksamheten planeras, ska arbetsgivaren bedöma om ändringarna medför risker för ohälsa eller olycksfall som kan behöva åtgärdas. Riskbedömningen ska dokumenteras skriftligt. I riskbedömningen ska anges vilka risker som finns och om de är allvarliga eller inte. I kommentaren till 8 § uttalas att risker i arbetet behöver undersökas och bedömas systematiskt och att det kan göras genom dagliga undersökningar eller till exempel genom skyddsronder, arbetsmiljöronder och andra probleminventeringar. Arbetsgivaren behöver vara klar över vilka risker som finns så att ohälsa och olycksfall kan förebyggas. Hur ofta undersökningar behöver göras bestäms av de risker som finns i verksamheten. Bedömningen av risker bör alltid resultera i förslag till åtgärder för att få bort eller minska riskerna. Bedömningen behöver göras mot bakgrund av de allmänna erfarenheter som finns i verksamheten och de rutiner som tillämpas.

Enligt 10 § ska arbetsgivaren omedelbart eller så snart det är praktiskt möjligt genomföra de åtgärder som behövs för att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet. I kommentaren till 10 § uttalas att när åtgärder ska vidtas är utgångspunkten de risker för ohälsa och olycksfall som kommit fram vid undersökningarna. Ofta behövs en prioritering utifrån hur allvarliga riskerna är. De kan ibland vara så allvarliga att arbetet måste avbrytas direkt. Vidare uttalas att det är väsentligt att få bort eller minska riskerna ”vid källan”. Om en risk inte helt kan undvikas är det viktigt att arbetstagarna skyddas på annat sätt, exempelvis genom instruktioner, stöd och handledning eller personlig skyddsutrustning.

Min bedömning

Vad hovrätten funnit utrett

Hovrätten har funnit utrett att JT av oaktsamhet har åsidosatt vad som ålegat honom enligt arbetsmiljölagen i tre avseenden.

Hovrätten har funnit utrett att JT underlåtit att tillse att hejningsarbetet på galtgjutningsplatsen riskbedömts. Vidare borde den utökning av hejningsarbetet som skett före olyckan ha föranlett en ny riskbedömning. Det har enligt hovrätten inte funnits erforderliga rutiner för bedömning av riskerna.

Hovrätten konstaterar att hejningsarbetet innehåller allvarliga risker och att det därför skulle ha funnits tydliga och skriftliga instruktioner för arbetet. Det är enligt hovrätten klarlagt att det inte funnits några sådana instruktioner. Däremot fanns en etablerad muntlig rutin för hejningsarbetet. Rutinen inbegrep att det var fråga om ensamarbete och att ingen annan än den som utförde hejningsarbetet skulle befinna sig inom det område där arbetet bedrevs. Kommunikation skulle också äga rum mellan föraren av maskinen som hejade och föraren av den lastmaskin som skulle föra bort det brutna råjärnet. När det gäller

frågan om hur långt säkerhetsavstånd som skulle iakttas när hejningsarbetet utfördes konstaterade hovrätten att uppgifterna varierat betydligt, vilket visat på behovet av tydliga instruktioner.

Hovrätten konstaterar att spliterrisken i samband med hejning var känd och att det, trots avsaknad av en gedigen riskbedömning som resulterat i tydliga skriftliga instruktioner, ändå funnits en etablerad arbetsmetod och att några tillbud inte rapporterats före olyckan. Enligt hovrätten går det dock inte att lämna närmare upplysningar om risker förenade med vissa arbetsuppgifter om det inte dessförinnan gjorts en gedigen riskbedömning.

När det gäller sakförhållandena konstaterar hovrätten att ST var en kunnig och erfaren maskinförare som arbetat mycket länge på arbetsplatsen. Enligt hovrätten har inget framkommit som tyder på att han vid arbetsuppgifternas utförande skulle vara riskbenägen eller bete sig omdömeslöst, varför utgångspunkten fick vara att ST, om han instruerats om de säkerhetsrutiner som gällde för arbetet på galtgjutningsplatsen, också skulle ha åttlytt dessa.

Hovrätten konstaterar också att det efter olyckan har företagits en riskbedömning som utmynnat i skriftliga instruktioner för hejningsarbetet på galtgjutningsplatsen. I dessa instruktioner föreskrivs bl.a. att endast en person (kranföraren) får närvara vid hejning med kula samt att ingången till platsen för arbetet ska spärras för trafik med en bom och en varningsskylt. Enligt hovrätten överensstämmer dessa instruktioner i princip med de instruktioner som gällde när hejningsarbetet på galtgjutningsplatsen inleddes år 2004.

Frågan om orsakssamband

Högsta domstolens anger att svarsskrivelsen ska avse särskilt frågan om orsakssamband. Frågan är således om det finns ett orsakssamband mellan JT's oaktsamma åsidosättande av arbetsmiljöreglerna och ST's död. Följande regler har åsidosatts.

I 3 kap. 2 § arbetsmiljölagen uttrycks grundprincipen för arbetsgivarens skyldigheter avseende arbetsmiljön, denne ska vidta alla åtgärder som behövs för att arbetsmiljön ska vara så säker som möjligt. En utgångspunkt ska vara att allt sådant som kan leda till ohälsa eller olycksfall ska ändras eller ersättas så att risken för ohälsa eller olycksfall undanröjs. I förarbetena till bestämmelsen om systematiskt arbetsmiljöarbete i 3 kap. 2 a § första stycket arbetsmiljölagen uttalas att en förutsättning för ett bra arbetsmiljöarbete är att arbetsgivaren fullgör sitt undersökningsansvar; det krävs att denne fortlöpande undersöker riskerna och bristerna i verksamheten. Enligt bestämmelsen ska arbetsgivaren inte bara fortlöpande undersöka riskerna i verksamheten utan också vidta de åtgärder som föranleds av detta. Syftet med en riskbedömning är självfallet att förebygga olycksfall i arbetet; att tillse att åtgärder vidtas för att arbetet ska kunna planeras och anordnas på ett säkert sätt. Bestämmelsen i 3 kap. 2 a § arbetsmil-

jölagen fylls ut av 8§ i Arbetsmiljöverkets föreskrifter AFS 2001:1, varav bl.a. följer att arbetsgivaren, när ändringar i verksamheten planeras, ska bedöma om ändringarna medför risker för ohälsa eller olycksfall som kan behöva åtgärdas. Vidare framgår att riskbedömningar ska dokumenteras skriftligt.

Av 3 kap. 3 § arbetsmiljölagen framgår att arbetstagaren ska upplysas om de risker som kan vara förbundna med arbetet och att arbetsgivaren ska förvissa sig om att arbetstagaren vet vad han har att iaktta för att undgå riskerna i arbetet. Arbetsgivaren ska också se till att endast arbetstagare som har fått tillräckliga instruktioner får tillträde till områden där det finns en påtaglig risk för ohälsa eller olycksfall. Enligt 7 § i AFS 2001:1 ska det, när riskerna i arbetet är allvarliga, finnas skriftliga instruktioner för arbetet.

JT har således underlåtit att företa riskbedömning, underlåtit att utfärda tydliga och skriftliga instruktioner och underlåtit att tillse att endast de som blivit upplysta om riskerna med arbetet fått utföra det. Frågan är om det finns ett orsakssamband mellan dessa underlåtenheter och STs död.

I rättsfallet NJA 2007 s. 369 konstaterar Högsta domstolen att när fråga uppkommer om huruvida en underlåtenhet orsakat en viss effekt, måste bedömningen bli hypotetisk. Högsta domstolen slår fast att om det därvid framstår som i hög grad sannolikt att effekten skulle ha uteblivit om den tilltalade hade handlat som han bort, får erforderligt orsakssamband anses föreligga. Uttalandena i NJA 2007 s. 369 ligger för övrigt i linje med den uppfattning som redovisats i doktrinen av Strahl. Nordh uttrycker saken som att det är tillräckligt för att orsakssamband ska anses föreligga att domstolen kan konstatera att utfallet i de allra flesta fall blivit ett annat om den tilltalade hade handlat på det sätt som man kunnat kräva av honom eller henne.

JT och F AB hävdar i Högsta domstolen att det företagits en riskbedömning av hejningsarbetet på galtgjutningsbacken och att det funnits instruktioner för det samma, men att dessa inte förelegat i skriftlig form. Hovrätten har dock funnit att det inte företagits någon gedigen riskbedömning och att det inte funnits några instruktioner. En annan sak är att alla kände till att hejningsarbetet var riskfyllt genom att det förekom järnsplitter och att det fanns en etablerad rutin för arbetet.

Vid en riskbedömning ska riskerna med hejningsarbetet undersökas och analyseras, varvid det ska övervägas om det finns behov av att vidta åtgärder för att stärka säkerheten och därmed förebygga olycksfall. Något sådant förfarande har inte företagits när det gäller arbetet på galtgjutningsbacken. Hovrätten har dessutom funnit att det utökade omfattningen av hejningsarbetet på galtgjutningsbacken som företagits i tiden före olyckan i sig utgjorde en sådan förändring av verksamheten som enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter ska föranleda

en bedömning av om ändringarna medför risker för olycksfall som behöver åtgärdas.

Inledningsvis bör konstateras att för att en instruktion ska fylla en funktion i arbetsmiljösammanhang måste den rimligtvis vara dokumenterad. I annat fall kommer dess innehåll, särskilt om det är många arbetstagare som berörs av den, att vara oklart och förändras med tiden. Vidare ska en instruktion, oavsett dess form, tas fram av arbetsgivaren och grundas på överväganden utifrån riskerna med arbetet. Någon sådan instruktion har, vid tidpunkten för olyckan, inte funnits för hejningsarbetet. De rutiner som tillämpats har överförts muntligen mellan arbetstagarna. Det har heller inte varit fråga om några långtgående detaljerade anvisningar om hur arbetet ska kunna bedrivas på ett säkert sätt. Tvärtom har rutinen endast innefattat att det är ett ensamarbete, ingen annan än den som utförde hejningsarbetet skulle befinna sig inom det område där hejningen pågick, och att radiokommunikation skulle äga rum mellan föraren av maskinen som hejade och föraren av den lastmaskin som skulle föra bort det brutna råjärnet. Med hänsyn till den allvarliga, väl kända, risken för kringflygande järnsplinter får dessa rutiner anses som mer eller mindre självklara. Hovrätten har vidare konstaterat att de uppgifter som lämnats av de arbetstagare som hörts i målet om den viktiga frågan om hur långt säkerhetsavstånd som skulle iakttas när hejningsarbetet utfördes har varierat betydligt.

JT och F AB uppger att det företagits ett flertal faroreducerande åtgärder och att det därför är svårt att tala om att avsaknaden av en skriftlig instruktion skulle ha haft någon betydelse. Därvid nämns att den personal som arbetat varit utbildad på maskinernas hantering och allmänt avseende bolagets verksamhet. Vidare har det funnits kompetenta arbetsledare med uppgift att ta ut lämpliga personer i arbete och i mån av behov lämna sådana särskilda instruktioner som kan behövas. Varken dessa omständigheter eller det förhållandet att bolaget bedrivit ett arbetsmiljöarbete genom skyddskommittéer och skyddsronder har emellertid betydelse för bedömningen av frågan om det funnits ett orsakssamband mellan de underlåtenheter som åtalet gäller (riskbedömning och instruktioner) och STs död.

Vid bedömningen av frågan om orsakssamband ska det som nämnts göras en hypotetisk bedömning. I målet är frågan om det framstår som i hög grad sannolikt att STs död hade undvikits om JT hade handlat som han borde ha gjort, dvs. ha tillsett att hejningsarbetet på galtgjutningsplatsen riskbedömts, att tydliga och skriftliga instruktioner utfärdats till undvikande av att personer befunnit sig i närheten av platsen där hejning av råjärn sker och att tillse att endast de som blivit upplysta om riskerna med arbetet fått utföra det.

Efter olyckan företog bolaget en riskbedömning av hejningsarbetet som utmynnade i att skriftliga instruktioner beslutades. I instruktionerna föreskrivs bl.a. att endast en person får närvara vid hejning med kula och att ingången till

galthagen spärras för trafik med en bom och en varningsskylt. Instruktionerna motsvarar de instruktioner som, enligt den tidigare platschef som avlade vittnesmål i tingsrätten, gällde när hejningsarbetet på galtgjutningsplatsen påbörjades år 2004. Således föreskrevs även vid den tiden att ingången till galtgjutningsplatsen skulle spärras av med en bom. Från säkerhetssynpunkt framstår en sådan tydlig, fast, fysisk anordning som avsevärt säkrare än om endast ett säkerhetsavstånd anges i meter. Med hänsyn till den mycket allvarliga risken som järnsplittret innebar skulle det knappast kunna anses som tillförlitligt att göra det reella säkerhetsavståndet i det enskilda fallet beroende av arbetstagarens förmåga och möjlighet att uppskatta hur långt exempelvis 100 meter är. Förutom att olika arbetstagare har varierande "ögonmått" kan också ljus- och väderförhållandena spela in. Det framstår därför som klart att angivande av ett avstånd i meter från säkerhetssynpunkt inte är tillräckligt, utan det måste kombineras med någon form av fast anordning.

Mot bakgrund av det sagda talar allt för att om en riskbedömning hade gjorts i tiden före olyckan så hade den resulterat i skriftliga instruktioner med motsvarande innehåll som de instruktioner som togs fram dels år 2004, dels efter olyckan. Säkerhetsavståndet skulle således ha säkrats med en bom vid ingången till galtgjutningsplatsen eller med någon annan fast anordning av motsvarande typ.

Hovrätten konstaterar att ST var en kunnig och erfaren maskinförare och att inget framkommit som tyder på att han vid arbetsuppgifternas utförande skulle vara riskbenägen eller bete sig omdömeslöst. Hovrätten har därför utgått ifrån att ST, om han instruerats om de säkerhetsrutiner som gällde för arbetet på galtgjutningsplatsen, också skulle ha åttlytt dessa. Jag delar denna uppfattning.

Jag delar också hovrättens uppfattning att det inte finns något som talar för att det skulle ha kunnat uppstå några missförstånd i kommunikationen mellan TE och ST. Risken för sådana missförstånd skulle minska om det funnits instruktioner om avspärrning av området med en bom.

Sammanfattningsvis delar jag hovrättens uppfattning att det framstår som i hög grad sannolikt att STs död hade uteblivit om hejningsarbetet på galtgjutningsplatsen hade riskbedömts och tydliga skriftliga instruktioner därefter utformats som kommit arbetstagarna till del. Det finns därför ett relevant samband mellan JTs underlåtenhet och STs död. Orsaksrekvisitet är därmed uppfyllt.

Processfrågor

Frågan om prövningstillstånd

Prövningstillstånd får enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt

denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar. Den enskildes intresse av att få till stånd en prövning i Högsta domstolen kan alltså inte föranleda prövningstillstånd på denna grund (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, version oktober 2012, Zeteo, kommentaren till 54 kap 10 §).

Som redovisats i det föregående gällde rättsfallet NJA 2007 s. 369 en dödsolycka som inträffat i samband med lossning av last från ett fartyg. Högsta domstolen prövade om den verkställande direktören för hamnbolaget hade gjort sig skyldig till arbetsmiljöbrott. Denne, som hade ansvar för arbetsmiljön i bolaget, hade underlåtit att vidta erforderliga åtgärder till förebyggande av olycksfall. Frågan i målet var om det förelåg orsakssamband mellan den verkställande direktörens underlåtenhet och den anställdes död. Efter att ha konstaterat att bedömningen måste bli hypotetisk när fråga uppkommer om huruvida en underlåtenhet orsakat en viss effekt, slog Högsta domstolen fast att om det framstår som i hög grad sannolikt att effekten skulle ha uteblivit om den tilltalade hade handlat som han bort, får erforderligt orsakssamband anses föreligga.

Högsta domstolen hade innan 2007 års avgörande inte tidigare uttalat sig om vad som krävs för att orsakssamband ska anses föreligga mellan en underlåtenhet och en inträffad effekt. Uttalandena låg emellertid i linje med den uppfattning som bl.a. Strahl tidigare redovisat i doktrinen.

JT och F AB hävdar att hovrätten tagit Högsta domstolens uttalanden i NJA 2007 s. 369 till intäkt för en skärpt tillämpning när det gäller frågan om orsakssamband. De har därvid hänvisat till rättsfallen NJA 1985 s. 529 och NJA 2004 s. 80 och hävdar att det mera nyanserade synsätt som Högsta domstolen anlagt i dessa domar fortfarande ska utgöra gällande rätt. Här bör konstateras att Högsta domstolen i båda dessa rättsfall ogillat åtalet på grund av att de tilltalade inte gjort sig skyldig till straffbar oaktsamhet. Frågan om orsakssamband var således inte central i något av dessa fall. Det finns därför inte några motstridigheter mellan Högsta domstolens uttalanden i dessa fall och vad som uttalas i NJA 2007 s. 369.

JT och F AB uttalar att frågan om orsakande efter NJA 2007 s. 369 fått stor aktualitet genom Högsta domstolens avgöranden NJA 2013 s. 145 och NJA 2014 s. 272. De ställer bl.a. frågan om även åklagaren ska ges motsvarande bevislättning som i ett skadeståndsrättsligt sammanhang. Som framgått i det föregående gäller båda de nu aktuella rättsfallen frågor om skadeståndsansvar. I båda fallen behandlas frågan vad som ska krävas, bl.a. i bevishänseende, för att erforderligt orsakssamband ska anses föreligga. Det kan konstateras att de krav som Högsta domstolen ställer upp är avsevärt lägre ställda än i NJA 2007 s. 369. Det får anses naturligt att så är fallet; som redovisats i det föregående uttalar Strahl att det i allmänhet möter mindre betänkligheter att döma ut skadestånd än att ådöma brottspåföljd. Jag har svårt att se att Högsta domstolens

uttalanden i de två skadeståndsmålen på något sätt skulle tala för att prövningstillstånd meddelas i det nu aktuella brottmålet.

Högsta domstolens uttalanden i NJA 2007 s. 369 innebär en bevislättnad för åklagaren, för att orsakssamband ska anses föreligga mellan en underlåtenhet och en inträffad effekt är det tillräckligt att det framstår som i hög grad sannolikt att effekten skulle ha uteblivit om den tilltalade hade handlat som han bort. Bevisfrågor är generellt sett inte lämpade för en prövning av Högsta domstolen. Beviskravet måste av naturliga skäl uttryckas på ett generellt sätt; det allmänna beviskravet i brottmål uttrycks som att det ska vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade gjort sig skyldig till brottet. Vidare ska domstolen vid bevisvärderingen väga in samtliga omständigheter som kan vara ägnade att påverka bedömningen av sakfrågorna. Omständigheterna kan av naturliga skäl vara av mycket varierande slag och skilja sig åt från fall till fall. Det kan dock i vissa situationer finnas skäl för Högsta domstolen att pröva frågor om bevisvärdering. Här kan nämnas de domar som Högsta domstolen under senare år meddelat avseende bevisvärdering i mål om våldtäkt när den huvudsakliga bevisningen består av målsägandens uppgifter.

Hovrättens bedömning av frågan om det föreligger ett orsakssamband mellan JTs underlåtenhet att göra vad som ålegat honom enligt arbetsmiljöreglerna och STs död ligger enligt min mening helt i linje med Högsta domstolens uttalanden i NJA 2007 s. 369.

Utvecklingscentrum Malmö har inom åklagarväsendet ett särskilt ansvar för metodutveckling m.m. när det gäller handläggningen av förundersökningar och mål avseende arbetsmiljöbrott. Detta innefattar att följa utvecklingen av praxis, bl.a. i syfte att fånga upp frågor som det kan finnas skäl att få prövade av Högsta domstolen. När det gäller den operativa verksamheten handläggs samtliga mål om arbetsmiljöbrott vid Riksenheten för miljö- och arbetsmiljömål (REMA). Även REMA följer utvecklingen av praxis inom sitt ansvarsområde. Varken Utvecklingscentrum Malmö eller REMA har erfårit eller sett några indikationer på att åklagarnas bedömningar och domstolarnas praxis när det gäller frågan om orsakssamband skulle variera eller att det i övrigt finns några problem i rättstillämpningen.

Mot bakgrund av det sagda anser jag att en prövning av målet i Högsta domstolen inte skulle vara av vikt för ledning av rättstillämpningen. Jag avstyrker prövningstillstånd.

Bevisning

Jag ber att få återkomma med bevisuppgift för det fall Högsta domstolen skulle komma att meddela prövningstillstånd i målet.

Kerstin Skarp

Lars Persson

Kopia till:

Utvecklingscentrum Malmö
Nationella åklagaravdelningen, Riksenheten för miljö- och arbetsmiljömål, Stockholm
(AM-114142-10)
Nationella åklagaravdelningen, avdelningschefen